

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาประเทศกว่า 4 ทศวรรษที่ผ่านมา ภายใต้ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่มีการเร่งรัดพัฒนาอุตสาหกรรม ประกอบกับการเปิดเสรีทางการค้า ส่งผลให้ประเทศไทยมีการแข่งขันทางการค้าสูง ระบบเศรษฐกิจและสังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงไปมากจากระบบเศรษฐกิจที่มีภาคเกษตรเป็นภาคนำทั้งการผลิต รายได้ และการจ้างงาน มาสู่การพัฒนาอุตสาหกรรมการค้าและบริการ ถึงแม้ว่าได้สร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในระดับสูงอย่างต่อเนื่องมายาวนานแต่เป็นการเติบโตเชิงปริมาณ ยังขาดทั้งคุณภาพและอยู่บนพื้นฐานการพัฒนาที่ไม่สมดุลและไม่ยั่งยืน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, (2550, หน้า 14) กล่าวว่า แนวคิดการพัฒนาไม่สมดุลโดยการเน้นอุตสาหกรรม คือ การสะสมทุนอุตสาหกรรมโดยการดูดซับมูลค่าส่วนเกินจากภาคเกษตรใน 2 ลักษณะ *ลักษณะแรก* เป็นการแลกเปลี่ยนไม่เสมอภาค (unequal exchange) คือ การซื้อสินค้าเกษตรราคาถูกจากภาคชนบท แล้วขายสินค้าอุตสาหกรรมราคาแพง ผลผลิตส่วนเกินที่ภาคเกษตรผลิตได้จะถูกย้ายจากภาคเกษตรสู่ภาคอุตสาหกรรมผ่านกลไกตลาดที่ภาคอุตสาหกรรมมีอำนาจในตลาดมากกว่า จึงทำให้การแลกเปลี่ยนไม่เสมอภาค โดยภาคเกษตรได้มูลค่าต่ำ แต่ภาคอุตสาหกรรมได้มูลค่าสูง *ลักษณะที่สอง* แรงงานจากภาคเกษตรจะเคลื่อนย้ายสู่ภาคอุตสาหกรรม อันเนื่องจากรายได้ภาคเกษตรไม่พอเพียงเลี้ยงชีพ ต้องอพยพสู่ภาคอุตสาหกรรม ทำให้เกิดภาวะแรงงานสั้นเกินในภาคอุตสาหกรรม ค่าจ้างแรงงานจึงถูกทำให้ภาคอุตสาหกรรมมีต้นทุนต่ำ กำไรสูง

เศรษฐกิจในชนบทจากอดีตถึงปัจจุบัน มีลักษณะแบบผลิตเองเพื่อใช้ในครัวเรือน (Primary) เป็นการสนองความต้องการขั้นพื้นฐาน (Basic needs) สำหรับใช้สอยเพื่อการดำรงชีวิต แล้วจึงค่อยปรับปรุงให้มีความงดงามกลายเป็นหัตถกรรมพื้นบ้าน แสดงให้เห็นชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรมท้องถิ่น และการสืบทอดความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นโดยอาศัยวัสดุหรือวัตถุดิบที่อยู่ใกล้ตัวมาสร้างสรรค์ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง อาศัยความรู้และประสบการณ์ที่มีสะสมสืบทอดกันมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน การถ่ายทอดเหล่านี้เป็นไปอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย เป็นเวลาช้านานนับร้อยปี เรียกว่าเป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) ที่ปัจจุบันรัฐบาลได้มีนโยบายส่งเสริมสนับสนุน

กระบวนการพัฒนาท้องถิ่น เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนให้สามารถพึ่งตนเองได้ โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างงาน สร้างรายได้ด้วยการนำภูมิปัญญาชาวบ้านและทรัพยากรในท้องถิ่นมาพัฒนา เพื่อเพิ่มมูลค่า

เสื่อเป็นเครื่องจักสานที่ชาวชนบทใช้กันอย่างแพร่หลายในชีวิตประจำวัน เนื่องจากเสื่อเป็นเครื่องใช้ที่ตอบสนองความต้องการใช้สอยในชีวิตประจำวันของชาวชนบทได้อย่างดี โดยเฉพาะประชาชนที่มีอาชีพเกษตรกรรม เพราะเสื่อเป็นเครื่องใช้พื้นบ้านที่ทำจากวัสดุพื้นบ้านในแต่ละภูมิภาค เช่น กก กระจูด ลำเจียกหรือปาหนัน คล้า หวาย ฯลฯ เป็นต้น ซึ่งชาวชนบทส่วนใหญ่ผลิตเสื่อใช้เองได้ อาจกล่าวได้ว่าเสื่อเป็นเครื่องจักสานที่เกิดขึ้นตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น และมีรูปแบบที่มีลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น รวมทั้งมีความเหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอย ปัจจุบันวิธีการทอเสื่อหรือรูปแบบของเสื่อตลอดจนวัสดุที่ใช้ทอเสื่อเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพภูมิศาสตร์ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และประโยชน์ใช้สอยตามวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมยุคปัจจุบัน

บ้านนาฝุ่นมีอาชีพหลักคือการทำนา และอาชีพเสริม ปลูกกกทอเสื่อ ทำติดต่อกันมาประมาณ 100 ปีเศษ พื้นที่หมู่บ้านนาฝุ่นเป็นที่ราบลุ่มมีน้ำขัง เหมาะสำหรับการเจริญเติบโตของต้นกก กกที่พบมีหลายชนิด เช่น กกลังกา กกกลม กกกระจูด และกกสามเหลี่ยม กกที่ชาวบ้านนาฝุ่นนิยมนำมาทอมากที่สุด คือ กกกระจูด เมื่อชาวบ้านนาฝุ่นเสร็จงานในฤดูทำนาก็จะพากันเก็บกก กระจูดที่ขึ้นมากมายตามธรรมชาติและปลูกขึ้นเพื่อการประกอบอาชีพ ชาวบ้านจะทอเสื่อสืบทอดฝีมือกันมาตั้งแต่วัยรุ่นไป ตายาย จนถึงชั้นหลาน ต่อมาระบบเศรษฐกิจและสังคมเปลี่ยนแปลงไป ชาวบ้านนาฝุ่นมีการทอเสื่อน้อยลง เปลี่ยนไปทำนาทุ่งกันมากขึ้น โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ. 2538-2539 ในปัจจุบันแม้จะยังเหลือพื้นที่ปลูกกกกระจูดอยู่บ้าง แต่ก็ลดน้อยลงไปจากเดิมมาก ประกอบกับผู้คนในชุมชนนิยมไปประกอบอาชีพรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม และจากการวิเคราะห์ศักยภาพชุมชนระดับตำบลของกรมการพัฒนาชุมชน (2552) พบว่า ชุมชนมีปัญหาเกี่ยวกับหนี้สินซึ่งเป็นปัญหาใหญ่และสะสมมานานถึงแม้รัฐบาลจะมีนโยบายต่าง ๆ มาแก้ไขบรรเทาความเดือดร้อนของประชาชนแต่ก็ยังไม่เพียงพอ และสถานการณ์ในอนาคตยังไม่สามารถแก้ไขให้ปัญหาหมดลงไปได้ โดยเฉพาะหนี้สินของประชาชนบ้านนาฝุ่นซึ่งมีมากทั้งในระบบและนอกระบบ ประชาชนในชุมชนประมาณ 90 % ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและประสบกับปัญหาผลผลิตตกต่ำ ขาดทุนจากการประกอบอาชีพ แนวโน้มในอนาคตยังไม่สามารถคาดการณ์ได้อย่างแน่นอน เนื่องจากราคาผลผลิตขึ้นอยู่กับกลไกตลาด

ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาวิจัยการสร้างมูลค่าเพิ่มการทอเสื่อกกเพื่อเศรษฐกิจชุมชนของบ้านนาฝุ่น ตำบลกระทุ่มแพ้ว อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี ซึ่งเป็นอาชีพเสริมที่ว่างจากการทำนา เพื่อเป็นการส่งเสริมสนับสนุนการให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างเข้มแข็งและยั่งยืนต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาสถานการณ์การทอเสื่อกกของชุมชนบ้านนาฝุ่น

1.2.2 เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ ปัจจัย เงื่อนไขต่าง ๆ ของการประกอบอาชีพทอเสื่อกกของชุมชน

1.2.3 เพื่อการสร้างมูลค่าเพิ่มการทอเสื่อกกเพื่อเศรษฐกิจชุมชนของบ้านนาฝุ่น ตำบลกระทุ่มแพ้ว อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี ให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

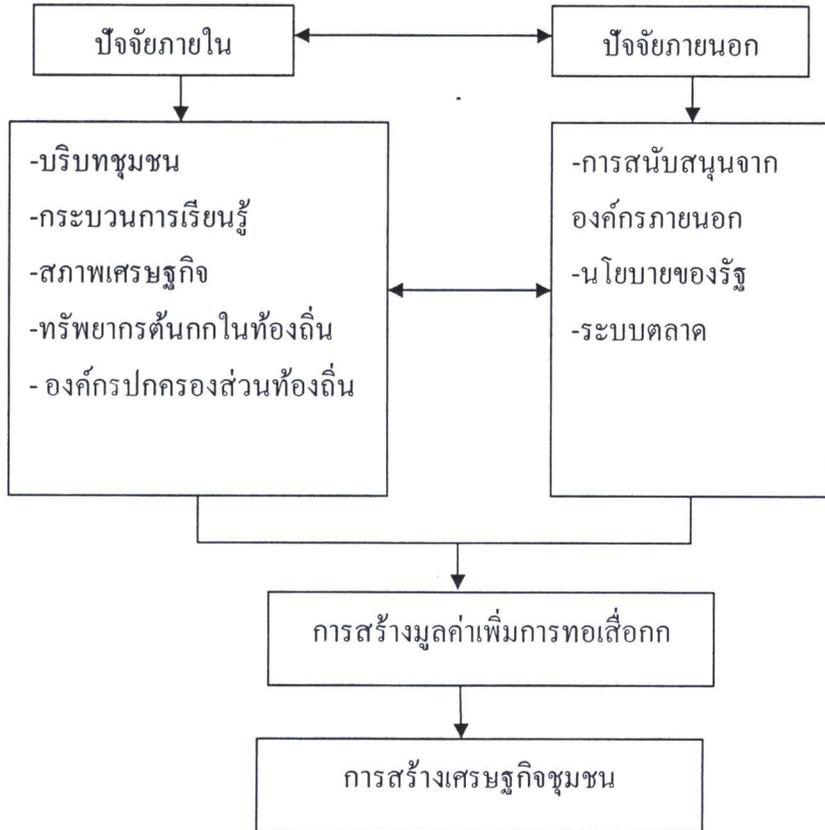
การวิจัยครั้งนี้มีขอบเขตการวิจัย ดังนี้

1.3.1 ด้านเนื้อหา การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาถึงสถานการณ์การทอเสื่อกกของชุมชน กระบวนการเรียนรู้ ปัจจัย เงื่อนไขต่าง ๆ ของการประกอบอาชีพ และการสร้างมูลค่าเพิ่มการทอเสื่อกกเพื่อสร้างเศรษฐกิจชุมชนของบ้านนาฝุ่น ตำบลกระทุ่มแพ้ว อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี ให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน

1.3.2 ประชากร ได้แก่ ประชากรบ้านนาฝุ่น จำนวน 188 คน เป็นชาย 87 คน หญิง 101 คน จำนวนครัวเรือน 50 หลังคาเรือน กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ครัวเรือนที่ประกอบอาชีพทอเสื่อกก จำนวน 12 ครัวเรือน เลือกแบบเฉพาะเจาะจง(Purposive sampling) กล่าวคือ คัดเลือกครัวเรือนที่มีผู้ประกอบอาชีพทอเสื่อกก จำนวน 12 ครัวเรือน ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Action Participation Resesrch) ส่วนระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ ผู้วิจัยใช้แบบสอบถาม จำนวน 50 ครัวเรือน

1.3.3 ขอบเขตด้านเวลา ศึกษาวิจัยตั้งแต่เดือนกรกฎาคม 2553 ถึง 30 กันยายน 2554

1.4 กรอบแนวความคิดของการวิจัย

1.5 วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยและพัฒนา R&D โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในการศึกษาสถานการณ์การทอเสื่ออก กระบวนการเรียนรู้ ปัจจัยเงื่อนไขต่าง ๆ ของชุมชน และใช้การปฏิบัติการวิจัยแบบมีส่วนร่วม เพื่อการสร้างมูลค่าเพิ่มจาก

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1.6.1 ผลการวิจัยจะทำให้ทราบถึงสถานการณ์ของชุมชนด้านการประกอบอาชีพทอเสื่อกของชุมชน ตลอดจนเข้าใจปัจจัยต่าง ๆ ที่เป็นเงื่อนไขในการพัฒนาอาชีพในสภาพปัจจุบัน
- 1.6.2 ได้กระบวนการเรียนรู้ในการประกอบอาชีพทอเสื่อกเพื่อเศรษฐกิจของชุมชน
- 1.6.3 การสร้างมูลค่าเพิ่มการทอเสื่อกเพื่อสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนและเพื่อแสวงหาแนวทางส่งเสริมต่อไป

1.7 นิยามศัพท์

การสร้างมูลค่าเพิ่ม (Value Add) หมายถึง การพัฒนาผลิตภัณฑ์หรือผลงานใหม่จากเส้นกนกขนาดสั้นที่ชาวไม้ไผ่ได้นำมาใช้ในการทอเสื่อ แต่มักเป็นก้ำเพื่อขายเส้นกนกดังกล่าวให้แก่พ่อค้าคนกลางในราคาถูก และได้นำเส้นกนกขนาดสั้นนั้นมาพัฒนาโดยการนำวิธีการหรือเทคนิคการย้อมสีแบบใหม่ มาใช้เพื่อให้ได้เส้นกนกที่มีสีสันแบบใหม่ จากนั้นนำมาสานเป็นผลิตภัณฑ์ได้เป็นชิ้นงานใหม่ที่ชุมชนจำหน่ายได้ในราคาสูงขึ้น เป็นผลิตภัณฑ์ตามความต้องการของตลาด มีช่องทางการจำหน่าย และมีตลาดรองรับผลิตภัณฑ์อย่างชัดเจน

เสื่อก หมายถึง ผลิตภัณฑ์จากด้นกในชุมชนบ้านนาฝุ่นและชุมชนใกล้เคียงที่นำมาทอเป็นผืนสำหรับใช้ประโยชน์ในการปูนั่ง นอน หรือไปประดิษฐ์เป็นของใช้ต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน อาจมีการย้อมสีหรือไม่ย้อม ทอเป็นลวดลายหรือไม่มีลวดลายก็ได้

ด้นก หมายถึง ด้นหญ้าประเภทหนึ่งที่ยืนอยู่ในพื้นที่ทั่วไป ลักษณะลำต้นสูงประมาณ 1.5 ถึง 2 เมตร ลำต้นมีเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 1 เซนติเมตร มีความเหนียวและนุ่มนวล เหมาะสมสำหรับนำมาถักทอด้นกมี 3 ชนิด คือ กกกลมหรือไหล ก สามเหลี่ยมหรือฝื่อ และกกลังกา

ผลิตภัณฑ์จากกก หมายถึง สิ่งที่ถักทอหรือประดิษฐ์ขึ้นจากด้นกเป็นหลัก ใช้โครงสร้างเป็นอลูมิเนียม มีขนาดต่าง ๆ กันตามความต้องการของตลาด ใช้เทคนิคการถักทอแบบเดียวกัน แต่ผลิตขึ้นเป็นผลงานใหม่ได้หลากหลายและสามารถทำได้หลายขนาดตามที่ได้รับการสั่งซื้อจากลูกค้า

เศรษฐกิจชุมชน หมายถึง การสร้างระบบเศรษฐกิจชุมชนให้เกิดขึ้น และสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน โดยอาศัยพื้นฐานซึ่งเป็นลักษณะทั่วไปของชุมชนใน 2 ปัจจัยหลัก ได้แก่ 1) ปัจจัยภายใน ได้แก่ ทุน ประกอบด้วย ทรัพยากร โครงสร้างทางสังคม ความสามารถ ทักษะ 2) ปัจจัยภายนอก ได้แก่

การเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายกับชุมชนอื่นที่มีความเข้มแข็งเป็นวิสาหกิจชุมชนระดับประเทศ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนใกล้เคียงที่ประกอบอาชีพทอเสื่อกก ปลูกกก และพัฒนาผลิตภัณฑ์จากเส้นกก ความรู้วิชาการใหม่ และการหนุนเสริมจากหน่วยงานภาครัฐ

ชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง การที่ประชาชนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีอุดมการณ์ร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสารกัน รวมกลุ่มกัน เอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้ในการกระทำกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน ก่อให้เกิดพลังในการแก้ปัญหาและสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามทุกอย่างทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม